

**“İNSANLARI VE CİNLERİ ANCAK BANA İBADET ETSİNLER
DİYE YARATTIM”
AYETİNİN ANLAM VE YORUMU ÜZERİNE**

*Arş. Gör. Şehmus Demir***

Bir metni anlamada kelime ve kavramların bilinmesi önemli bir husustur. Bu durum, dini metinler için daha da büyük bir önem arz etmektedir. Zira kelimeler, düşüncelerin sembollere dönüşmüş şeklidir; düşüncelerin kendisiyle dışa vurulduğu ve insanlar arasında iletişimi simgeleyen en önemli unsurlardır. Kelime

inandıklarımızı ve istediklerimizi başkalarıyla paylaşmanın vazgeçilmez öğeleridir. Zira kelimeler, insanoglunun iletişim araçlarıdır¹. Binaenaleyh, Kur'an'ın anlaşılması ve doğru bir biçimde yorumlanması da bir anlamda kullanılan kelime ve kavramların sağlıklı anlaşılmasına² bağlıdır.

Buradan hareketle, yazının başlığındaki ayet-i kerimenin anlaşılması için de, odak konumunda bulunan 'ibadet' kelimesinin açıklanması ve kelimenin anlam içeriğinin ve seçikliğinin ortaya konulması gerekmektedir. İlgili ayetin yorumlanmasında odak terim olan 'ibadet' kelimesinin esas/luğavi ve izafî/Kur'ani

* Zariyat, 51/56.

** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ Condon, John C., *Kelimelerin Büyük Dünyası-Anlambilim ve İletişim*, çev. Murat Çiftkaya, İnsan Yay., İstanbul 1998, s. 129.

² Ragıb el-İsfahani, *Mufredatü Elfazı'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan Davudi, Daru'l-Kalem, Dimeşk 1992, s. 54-55.

anlam alanlarını ortaya koymadan önce, ibadet görev ve sorumluluğunun kendilerine yüklendiği iki varlık türünün, insan ve cinlerin ayette geçtiğini belirtmek gerekmektedir. Ancak bu iki varlık türünden, burada önplana çıkarmak istediğimiz varlık, insandır. Dolayısıyla öncelikle insanın yaratılış amacına ve evren içerisindeki konumuna değinmemiz, sonrasında 'ibadet' odak terimini açıklamamız ve neticede insan--ibadet ilişkisinin hangi düzlemde olması gerektiğine yer vermemiz uygun olacaktır.

İnsan:

Özü itibariyle ilahi nefhadan³ ve bedeni itibariyle de evrenin bütün elemanlarından, parçalarının bileşiminden oluşmuş olması nedeniyle insan, kainatın küçük bir modeli (nüsha-i suğra) olarak nitelendirilmiş bir varlıktır.

Varlık katmanlarının en küçük parçasından en büyüğüne varıncaya dek evrende var olan her şey, hayat sahibi varlıklar olup, Yüce Yaratıcı'yı tesbih ederler⁴. Evrenin odak varlığı konumunda bulunan insan, diğer varlık kategorilerinin aksine, kendisine tevdi edilen ilahi emaneti⁵ yüklenerek, bilinçli bir şekilde ibadet etmeyi ve hilafet⁶ vazifesini ilahi talep doğrultusunda yerine getirmeyi kabul etmiştir. Evrende bulunan insan dışındaki varlıklar ise, tesbih ve övgü ifade eden kozmik düzenin sağlanması ve devam ettirilmesi görevini yerine getirirken, bunu şuursuzca ve seçim hakları, başka bir ifadeyle, ikinci bir alternatifleri olmaksızın yapmaktadırlar. Zira Yüce Allah, onlara sorumluluk duygusu yüklediğinden, şuur sahibi varlıklar olmayıp, sırf maddeden yaratılmışlardır. Onların yaratılmasındaki yegane amaç, insana hizmet etmeleridir⁷.

³ Bk. Hicr, 15/29; Seade, 32/9; Sad, 38/72.

⁴ A'raf, 7/206; Ra'd, 13/13-15, İsrâ, 17/44; Enbiya, 21/19-20; Nur, 24/41; Zümer, 39/75; Mü'min, 40/7; Fussilet, 41/38; Şura, 42/5; Hadid, 57/1; Haşr, 59/1, 24, Saf, 61/1; Cuma, 62/1; Teğabun, 64/1.

⁵ Ahzab, 33/72.

⁶ Bakara, 2/30; En'am, 6/165; Geniş bilgi için bk. Razi, Fahrüddin, *Me'atlu'l-Ğayb*, Tahran, ts. 1, 165-166; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1982, I, 299-300.

⁷ Bk. Bakara, 2/29, 164; Nahl, 16/5-16, 80-81; Zuhuruf, 43/12-13.

Evrendeki varlık hiyerarşisi içerisinde belirli bir statüye sahip olan insan, ilahi nefha ve maddeyi temsil eden basit toprağın⁸ bileşiminden çift boyutlu olarak yaratılmıştır. İnsan, yaratılış gayesi olan Allah'a ibadet⁹ ve kendisine tevdi edilen emanet ödevini icra görevini ifa etmesi oranında yücelip Allah'a yaklaşmakta ve imtihanı¹⁰ başarı ile sonuçlandırarak, meleklerin topluca karşısında secde ettikleri¹¹, varlıkların en şerefli konumuna¹² yükselmektedir. Bunun neticesi olarak da ilahi nefha boyutunun maddi yön üzerine hakim olmasına, onu kontrol altına almasına ve bir dengenin oluşmasına neden olmaktadır. Yüklendiği misyonu istenilen tarzda yerine getirmemesi halinde ise, maddi yönün ilahi nefha ciheti olan ruh ile bağlantılarını koparıp, insanın bedeni arzularının esiri durumuna düşmesine neden olmakta, dolayısıyla, yaratılış amacının dışına çıkıp, imtihanı başarısızlıkla sonuçlandırarak, varlıkların en aşağısı konumuna düşmesine¹³ ve ruh-beden , mana-madde dengesinin bozulmasına sebep olmaktadır.

İbadet:

İlgili ayetin yorumlanmasında odak konumunda bulunan ve ayetin anlamının büyük ölçüde kendisi üzerine oturduğu omurga kelime olan ibadetin esas ve Kur'ani anlam alanını ortaya koymak gerekmektedir.

Bilindiği üzere, Kur'an semantiğinin en önemli metodolojik sorunlarından biri, Kur'an kelimelerinin esas ve izafi anlamları arasındaki ayırımı ortaya çıkarmaktır. Kur'an kelimelerinin Kur'an öncesi dönemde (cahiliye) ifade ettiği anlamları ile Kur'an'daki anlamları arasında farklılık bulunmaktadır. Zira Kur'an'da kullanılan kavramlar, esas anlamlarından daha kuvvetli, izafi anlamlar

⁸ Al-i İmran, 3/59; Hicr, 15/26-29, 33; Kehf, 18/37; Hac, 22/5; Rum, 30/20; Fatır, 35/11; Saffat, 37/11; Mu'min, 40/67; Rahman, 55/14.

⁹ Zariyat, 51/56.

¹⁰ Maide, 5/48; En'am, 6/165; Hud, 11/7; Kehf, 18/7; Mulk, 67/2; İnsan, 76/2.

¹¹ Bakara, 2/34; A'raf, 7/11; Kehf, 18/50; Taha, 20/116.

¹² Tin, 95/4.

¹³ Tin, 95/5.

kazanmışlardır. Başka bir ifadeyle, cahiliye döneminde kullanılan kelime ve kavramlar, Kur'an'la yepyeni bir anlam alanına¹⁴ kavuşmuşlardır.

Kur'an öncesi dönemde kelime ve kavramların anlam alanları, genellikle kutsal alanla irtibatlı bulunmayan bir içeriğe sahipken, bu kelimeler Kur'an'da, kutsal alanla ilişkilendirilerek, onlara yepyeni, dini, eskatolojik, sözlük anlamlarıyla irtibatlı olmakla birlikte, onları aşan metafizik, ıstılahi anlamlar kazanmışlardır. Kur'ani dünya görüşünün oluşumunda etkin rol oynayan bütün Kur'ani anahtar terimlerin, yukarıda ifade edilen süreçten geçtiğini söylemek mümkündür. Bu terimlerin hemen hepsi, Kur'an öncesi dönemlerde değişik anlam alanlarına sahip olmakla birlikte, Kur'an'ın bunları kullanmaya başlamasıyla, kelimelerin ait olduğu sistem ve kullanıldığı genel ilişkiler ağı, büyük oranda değişikliğe uğramıştır. Buna göre denilebilir ki; cahiliye dönemi Araplarının dünya ve insanlık görüşlerini kökünden değiştirip yükselten başlıca etken, bu anlam değişikliği (Kur'an semantiği) ve bu süreçle meydana gelen ahlaki, toplumsal ve dini değişim¹⁵ olmuştur.

Dolayısıyla, yukarıdaki açıklamalar ışığında, ilgili ayetin yorumlanmasında odak konumunda bulunan *ibadet* kavramının esas sözlük anlamları ile Kur'an'da kazandığı izafi anlamları açıklamak gerekmektedir.

İbadet kavramı (a-b-d) kökü itibariyle sözlükte; boyun eğmek, itaat etmek, dayanmak ve sığınmak,¹⁶ güçlü olmak¹⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an öncesi

¹⁴ Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, A.Ü.İ.F. Yay., Ankara 1975, s. 21 vd.

¹⁵ Izutsu, s. 15-16.

¹⁶ Rağıb el-İsfahani, s. 542; İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman, *Nuzhetu'l-A'yuni'n-Nevazir fi İlmü'l-Vücut ve'n-Nezair*, nşr. Muhammed Abdülkerim Kazım er-Râdi, Muessasetu'r-Risale, Beyrut 1985, s. 431; İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut ts., III, 271; Zebidi, Muhammed Murtada, *Tacu'l-Arus*, Daru Libya, Bingazi, ts., II, 410; Abdülgafur Attar, *Mukaddimetu's-Sihab*, Daru'l-Kutubi'l-Arabı, Mısır, ts., I, 500; Ude, Halil Ebu Ude, *et-Tatavvuru'd-Dilali Beyne Luğati's-Si'ri'l-Cahili ve Luğati'l-Kur'anul'l-Kerim (Dirase Dilaliyye Mukarane)*, Mektebetu'l-Menar, Ürdün 1985, s. 140-141.

¹⁷ Abdülgafur Attar, I, 501

dönemde, cahiliye Arapları bu kelimeyi, ifade ettiğimiz sözlük anlamıyla kullanmışlar ve ibadet kelimesi pek çok cahiliye şiirinde bilinen temel anlamıyla¹⁸ yer almıştır. Cahiliye döneminde ibadet kavramının, cahiliye dönemi Araplarının çeşitli putlara boyun eğip tapmaları anlamında geniş yelpazede bir semantik alana sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kur'ani terminolojide ibadet kavramı, bilinen sözlük anlamında kullanılmış olmakla birlikte, Kur'an'da yalnızca Allah'a tapmak, Allah'ın birliğini kabul etmek, Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla Ona itaat etmek¹⁹ ve emirlerine boyun eğmek anlamında, kavramın semantik alanı daraltılarak, kendine özgü ve kendisiyle sınırlı yepyeni bir anlam örgüsü kazanmıştır. Kur'an, cahiliye döneminde kullanılan kelime ve kavramların semantik alanlarını genişletip yepyeni manalar kazandırdığı²⁰ gibi, bazen de ibadet kavramı örneğinde olduğu üzere, kelime ve kavramların anlam ağını daraltıp, belirli anlam alanıyla, başka bir ifade ile, daha dar bir çerçeveye sınırlamıştır. İbadet kavramı, Kur'an öncesi dönemde, her türlü puta tapmayı ifade eden genel bir anlama sahipken, Kur'an'da ise, yalnızca Allah'a itaat etme anlamında, daha sınırlı bir anlam²¹ kazanmıştır. Ancak Kur'an, ibadet kavramının anlam alanını sınırlamakla birlikte bu sınırlı anlam örgüsü içerisinde kapsam alanını genişletme yoluna giderek, ileride de görüleceği üzere geniş bir saha oluşturmuştur. Ayrıca, ibadet kavramının kökü olan *a-b-d* ifadesinin türevleri olan *'ibad'* ve *'abid'* formlarını ilk kez Kur'an'ın kullandığı ve bu ifadelerin Kur'an'da yepyeni birer kavram niteliğine sahip olduğu²² hususu da Kur'an'ın bu kelimeye yeni anlamlar ve yeni formlar kazandırdığının bir göstergesidir.

¹⁸ Ude Halil, s. 141-142.

¹⁹ Mukatil b. Süleyman, *Kitabu'l-Vucub ve'n-Nezair*, nşr. Ali Özek, İSAV Yay., İstanbul 1993, s. 150-151; Ragıb el-İsfahani, s. 542-543; İbnu'l-Cevzi, s. 432; Ude Halil, s. 143.

²⁰ Geniş bilgi için bk. İzutsu, s. 15-36.

²¹ Ude Halil, s. 143.

²² bk. Ude Halil, 144-146.

İnsan-İbadet İlişkisi:

İbadet kavramı, yukarıda kısaca ifade edilen etimolojik ve semantik tahlilinden anlaşılacağı üzere, Kur'an'da, sırf Allah'a boyun eğmek ve itaat etmek anlamında kullanılmıştır. Ancak burada üzerinde durulması gereken husus, sadece Allah'a yapılacak olan ibadetin ne ölçüde olması gerektiğidir. Başka bir ifadeyle, ne tür davranışların ibadet kapsamında değerlendirildiğidir.

Başlıca tefsirlere bakıldığında, genel itibariyle ilgili ayetin anlam ve yorumu üzerinde fazla durulmadığı görülecektir. Bu tür tefsirlerde, insan ve cinlerin yaratılış amacının ibadet olduğu hususu genişletilerek, bu cümlelerin açılımına yer verilmekte, ancak ibadetin ayet içerisindeki anlamı ve kapsam alanı üzerinde fazla durulmamaktadır²³.

Kur'an'ın ibadet anlayışını özet ve çarpıcı bir şekilde ortaya koyan ayet incelendiğinde, insan hayatında ibadet dışında tanımlanan bir alana yer bırakılmadığını, başka bir ifadeyle öyle bir alanın tanınmadığını tespit etmek zor olmayacaktır. Zira ayette, amacı tek boyuta indirgeyecek bir tarzda sınırlayıcı ve bu sınırın dışında kalan alanları da dışlayıcı bir ifadeyle, insanların sırf ibadet etmek amacıyla yaratıldıkları ifade edilmektedir. Bu da, ibadet kapsamı dışındaki davranışlara olumlu bakılmadığının, başka bir ifadeyle niteliği ne olursa olsun bu tür davranışların amaçsız ve anlamsız, sonuç itibariyle de cezayı gerektirici fiiller olarak değerlendirildiğinin bir göstergesidir.

Bireyin yaşam tarzını ibadet kavramının kapsam alanı dışında temellendirmesi, başka bir ifadeyle, maddi – dünyevi yönüne ağırlık vermesi, onun, yaratılış gayesinden kopmaya doğru hızla sapma kaydeden, herşeyin değer

²³ Sözgelirni bk. Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Caml'u'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an*, Mektebu Mustafa el-Babî el-Halebi ve Evladuhu, Mısır 1954, XXVII, 11-12; Zemahşeri, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki Çavamidi't-Tenzil*, Neşri'l-Belağa, Kum 1992, IV, 406; Razi, Fahrüddin, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, Matbaatu'l-Behiyye, Mısır 1938, XXIII, 231-233; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Kahraman Yay., İstanbul 1984, VII, 401; Kasımî, Cernatüddin, *Mehasinu't-Te'vil*, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Mısır 1957, XV, 5538; Tabatabai,

ölçüsünü maddede arayan, dünya hayatının adi, basit yönüyle sınırlı, duygudan yoksun, süfli bir varlık düzeyine alçalmasına neden olur. Böylece o, madde tarafından yönetilen, istismar edilen, mahvedilen et ve kandan mamul bir robot²⁴ haline gelme yolunda adım adım ilerler.

Anlaşılabacağı üzere, hayatın bütününün ibadet kapsamında değerlendirilmesinin, yani ibadetle geçirilmesinin bir zorunluluk, bir gereklilik olduğu hususu ön plana çıkarılarak, özellikle vurgulanmaktadır. İşte tam da burada, ibadetin ne olduğu veya ne tür davranışları kapsadığı sorusu can alıcı bir şekilde kendini hissettirmektedir.

İlgili ayetin anlaşılmasında anahtar konumda bulunan ibadeti, formel (şekli, ritüel) ibadetler ve formel olmayan ibadetler şeklinde ikiye ayırmak, konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Formel veya ritüel ibadetlerden kasdettiğimiz, belirli zaman veya mekanda, belirli kurallar dahilinde yapılan; namaz, oruç, zekat, hac ve benzeri ibadetlerdir. Bu tür ibadetleri etki ve sonuç itibarıyla sırf ahiretle irtibatlandırıp, ahirette meydana gelecek kazanımlarla sınırlamak, doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira bu tür ibadetler incelendiğinde, sırf ahireti ilgilendiren ve bütün yönleriyle ahiret hedefli hiçbir ibadetin olmadığını²⁵, bilakis, formel diye nitelendirdiğimiz tüm ibadetlerin insan hayatındaki yaşam tarzını belirleme konusunda fonksiyonel rol aldıklarını, bireysel ve toplumsal yönlerinin bulunduğunu açıkça görmek mümkündür.

Sözelini, müslüman bireyin günlük hayatının bir parçası, dinin direği ve ibadetlerin sembolü olan namazı ele alalım. Namazın, bütün müslümanların yerine getirmesi zorunlu olan bir ibadet olduğu Kur'an'ın bir çok yerinde belirtilir. İlk

Muhammed Huseyn, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Muessesetu'n-Neşri'l-İslami, Kum 1996, XVIII, 388.

²⁴ Malik b. Nebi, *İslam Davası*, çev. Muharrem Tan, İstanbul 1994, s. 64

bakışta namazın ahiretle ve insanın ruhi yönüyle ilgili bir eylem olduğu görülebilir. Ancak, Kur'an namazı; "*Şüphesiz namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar.*" (Ankebut, 29/45) şeklinde tanımlayarak, namazın, insanı her türlü kötülükten ve insani olmayan davranışların tümünden alıkoyacağını / alıkoyması gerektiği ısrarla vurgulamaktadır. O halde müslüman fert namaz kılmakla birlikte, çizilen ilahi sınırları rahatlıkla aşabilmekteyse, namazın hakikatine ulaşamamış olmakta ve temel ibadetini, şekilsel kurallar yığını içerisinde icra edilen bir eyleme indirgemiş olmaktadır. Bu eylemin onun yaşamında derinliğine bir etki yapamayacağı ise bilinen bir gerçektir. Yüce Allah'ın namaz ibadetine yüklemiş olduğu fonksiyonun, yukarıda tasvir etmiş olduğumuz tipin davranışıyla örtüşmediği açıktır. İbn Abbas'ın (v.68/687), kendisini iyiliklere yöneltmeyen ve kötülüklerden alıkoymayan insanın kıldığı namazın, o kişiyi Allah'tan daha fazla uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramayacağını²⁶ belirten ifadesini de namazın bireysel ve toplumsal anlamda bireyin davranışlarını olumlu anlamda değiştirmesini ve düzenlemesini sağlayan bir ibadet olması gerektiğine yapılan önemli bir vurgu olarak değerlendirmek gerekmektedir.

İlahi vahyin birçok yerinde namazla birlikte ele alınan ikinci ibadet türü de zekattır. Yüce Allah bu ayetlerden birinde; "*Mallarının bir bölümünü sadaka olarak al ve bu yolla onları temizle, günahlardan arındır.*" (Tevbe, 9/103) diye buyurmaktadır. Bu ayette zekat, mal ve servetin temizleyicisi ve insanı hayra ulaştıran bir ibadet olarak telakki edilmektedir. Müslüman birey, kendisine verilen nimetleri Allah rızası için muhtaçlarla bölüşerek hem toplumsal bir hastalık ve rahatsızlık unsuru olan fakirliği ortadan kaldırmak amacıyla bir katkıda bulunmuş olacak, hem de bunu yaptığı için Allah katında mükafat elde edecektir.

²⁵ Kutub, Muhammed. *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*. çev. Bekir Karlığa, İstanbul 1992, s. 305.

²⁶ Kasım, XIII, 4752.

Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, ifade edilmesi gereken husus, namaz ve zekatla ilgili olarak ifade ettiğimiz dünyevi, bireysel ve toplumsal boyutun, benzer bir tarzda diğer tüm ibadetler için de geçerli olduğudur.

Formel olmayan ibadetler ise, belirli zaman ve mekanda, belirli kurallar dahilinde yapılması istenen ibadetlerin dışında kalan, müslüman insanın günlük hayatındaki tüm zaman dilimlerini içeren davranışlarıdır. Bu zaman dilimlerinde yapılacak olan ve tamamen insanın günlük yaşamıyla ilgili görünen, ahiretle ilgisi düşünülmeyebilecek olan davranışların da Yüce Allah'ın koymuş olduğu ilkeler dahilinde kalmak şartıyla ibadet kapsamına girdiğini ifade etmek gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, sözgelimi, ölçü ve tartıda doğruluğun iyi bir davranış olacağı (hayr) ve sonuç itibarıyla de yararlı ve güzel olacağı²⁷ vurgulanmaktadır. Benzer bir şekilde, insanlara borç vermenin Allah'a borç verme anlamına geleceği ve bunun karşılığında yapılan günahların silineceği, ayrıca bir mükafatlandırmaya gidileceği ve bu eylemde bulunana verdiğinin kat kat fazlasının verileceği²⁸ ifade edilmektedir.

Ayrıca hadislerde, ağaç dikerek veya ekin ekerek insanlara veya hayvanlara fayda sağlamanın²⁹, insanın; ailesine infakta bulunmasının³⁰, kardeşinin yüzüne gülümsemesinin, iyiliği emredip kötülükten men etmesinin, yolunu şaşırmış olana yol göstermesinin, taşı, diken, kemiği yol üzerinden kaldırmasının, yardıma bulunmasının³¹, hatta eşiyle cinsi münasebette bulunmasının³² sadaka kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.

²⁷ İsra, 17/35, Şu'ara, 26/181-182; Mutaaffin, 83/1-3.

²⁸ Bakara, 2/245; Maide, 5/12; Hadid, 57/11,18; Teğabun, 64/17; Müzzemmil, 73/20

²⁹ Buhari, Muhammed b. İsmail, *el-Cami'u's-Sahih*, nşr. Mustafa Dîb el-Buğa, Daru İbn Kesir, Beyrut 1989, Edeb, 27, Muzara'a, 1; Müslim, Ebu Huseyn b. Haccac, *Sahihu Muslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdulkaki, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1972, Musakat, 7-10; İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Musned*, Daru Sadir, Beyrut ts., III, 147.

³⁰ Buhari, İman, 39, Nafakat, 1, Meğazi, 9

³¹ Buhari, Cihad, 71,126; Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire 1937, Birt, 36.

³² Müslim, Zekat, 16.

Anlaşılabilecek üzere, tamamen günlük hayatın bir parçası diye nitelendirilebilecek olan maddi fiiller, insanın bedeni yönünü tatminine ait davranışlar, ibadet olarak değerlendirilmektedir. O halde, Kur'an perspektifinden bakıldığında, ahirete sürekli göndermede bulunan, ibadet duygusuyla yapılan bir davranış modelinin idealize edilmiş olduğunu tespit etmek mümkündür. Ferdin ilahi emirler doğrultusunda işleyeceği her fiil, onu Yüce Allah'a yaklaşturmaya ve sonsuz aleme bağlamaya bir araç niteliğinde olacağından, insan bunu yapmakla Yüce Allah'ın evreni yaratmasındaki gayesini gerçekleştirmiş olacaktır.

Allah Rasülü (s.a.v.), yeryüzünün tamamının mescid olduğunu³³ belirtmiştir. Bu bakış açısından anlaşılması gereken anlamlardan biri de, dünyevi fiillerle ibadetlerin bir bütün olarak değerlendirilmiş olmasıdır. O halde müslüman bireyin ibadeti, cami duvarları ile, başka bir ifade ile formel ibadetlerle sınırlı değildir. Yaşantısını Yüce Allah'ın belirlemiş olduğu ilkeler çerçevesi dahilinde devam ettirmesi halinde; iş yeri, okulu, çarşısı, evi ve benzeri tüm mekanlar onun için birer mescid olur. Bu mekanlarda kendisinden sudur eden aktiviteler bütünü ise ibadet konumuna geçer.

Kur'an'da yer alan; *"De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm hepsi alemlerin Rabbi içindir."* (En'am, 6/162) ifadeleriyle, müslüman bireyin tüm davranışlarından gayesinin Allah rızasını kazanmak olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu da, tüm davranışların samimiyet ve ihlas içerisinde, ilahi rıza dışındaki salt dünyevi amaç(lar) safdışı edilerek yapılmasını gerektirmektedir. Bir ayırımı, bütünlüğün bozulması söz konusu değildir. Zira bu ayet, tüm davranışları içerir niteliktedir.

Sonuç olarak, Kur'an semantiği açısından ayetin anlamı incelendiğinde, Kur'an öncesi dönemde geniş yelpazede bir anlam alanına sahip olan ibadet kavramının, Kur'an'da daha dar ve özel bir anlam örgüsü içerisinde, sırf Allah'a

³³ Buhari, Teyemmüm, 1. Mesacid, 3; Ebu Davud, Salat, 23; Nesai, Gısl, 26; İbn Mace, Taharet, 90.

itaat etmek anlamında kullanıldığını ve bu anlamda kelimenin kullanımının daha dar bir alana çekildiğini; ancak bu dar alan içerisinde çok geniş bir anlam ağı kazandığını belirtmek mümkündür.

Binaenaleyh, ilgili ayetteki ibadet kavramının söz konusu geniş anlam örgüsül, müslüman bireyin hayatının bir bütün olarak dini görünümlü olduğunu / olması gerektiğini ifade eder. Ancak bu geniş ve bütüncül yaklaşımın sağladığı bakış açısıyla, insanın sırf ibadet etmek amacıyla yaratıldığını ifade eden ayet daha doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılabilir. İbadeti belirli zaman ve mekanlarda yapılan belirli ritüellerle sınırlamak, ayetin anlaşılma imkanını ortadan kaldıracağı gibi, yaşam içerisinde bir parçalanmışlığa, ibadet ve ibadet dışı şeklinde iki ayrı alanın oluşmasına neden olacak, ve neticede, Hz. Peygamber dahil, hiçbir insan bu ayete muvafık bir hayat tarzını yaşayamamış olacaktır / yaşayamayacaktır. Zira ilgili ayette; *"sadece bana ibadet etsinler diye"* ifadesi kullanılmaktadır. Oysa her insanın belirli zaman veya mekanda ve belirli kurallar dahilinde icra ettiği ibadetlerin dışında yapmış olduğu davranışlar da vardır ve bu anlayışla bunların ibadet kategorisi içerisine dahil edilebilmeleri mümkün değildir. Bütünlük anlayışı içerisinde değerlendirildiğinde ise fert, din ile bütünleşir. Din, müslüman bireyin hayatının sadece ibadetler yönünü değil, bütün yönlerini belirli bir disiplin altına alarak, ibadet olarak değerlendirir ve böylece ferdin din dışı, salt dünya ile ilgili hiçbir aktivitesi kalmaz.

Özetle, ilgili ayette, ibadetin hayatın bütün alanlarını içeren / içermesi gereken bir semantik alana sahip olduğunu ve müslüman bireyin bu bilinçle yaşamının tüm kesitlerini tanzim etmesinin gerekliliğine vurgu yapıldığını ifade etmek mümkündür.